

II.4. A Szó középső birodalma*

Egy *kész világ* törvényszerűségeinek világában élünk, különben nem létezhetne ráirányuló tudomány. Ez *zárt világ*, amiben elképzelhetetlen bármilyen kezdet, abszolút forrás, új teremtés, mert minden jelenség okánál rákérdezhetünk az őt megelőző okra: az ok-okozati láncnak nincs kezdete. Ahol minden kauzális vagy véletlenszerű, ott teremtés elképzelhetetlen. Csak éppen nem szabad elfelejteni, hogy a törvények világát is fölfedezték, és továbbra is ezt teszik. Az *ember* fedezi fel.

Erre csak azért képes, mert részese egy olyan világnak is, amire nem érvényesek a fölfedezett törvényszerűségek. Mivel a törvényszerűségek világa kész, és a tudati múlt szintjén jelenik meg, ezért múlt-világnak nevezhetjük. Ezzel azt akarjuk kifejezésre juttatni, hogy benne minden, az időbeli jövő is, kauzálisan következik a múltból. Az a fórum bennünk, amelyik rá tud látni a múltra, fel tudja fedezni, mint olyat, maga nem a múlt része, a jelenből néz a múltra.

A két birodalom – a múlt és a jelen birodalma – és a nekik megfelelő két tudati szint – a testiség, fiziológia, biológia és a szellem szintje – között találhatunk egy harmadik birodalmat: a szavak, az emberi lélek birodalmát. Az emberi szónak és megjelenési formáinak – nyelv, megismerés, kultusz, művészet – része van mindkét világban.

A törvények világa nemcsak abban jelenik meg a szóban, hogy benne a szó – akusztikus, írásbeli stb. – nyomokat hagy, hanem abban is, hogy minden nyelvnek – a művészet és a kultusz nyelveinek is – rendszere van, ami törvényszerűségeik foglalata. A rendszer teszi lehetővé a jeleket, a jeleknek csak egy rendszer keretein belül van *jelentése*. Például szolgálnak erre a nyelv fonológiai, nyelvtani, szintaktikai szabályai, a művészetek stílusa, a zene hangrendszere. Az improvizáló, szabad, újat teremtő alkotó ezeken belül fejezi ki magát. Ez a második elem az értelmes kifejezési lehetőségek korlátlanságában fejeződik ki, ami független a nyelv szavainak számától és szabályaitól, mert a szavak jelentése nem, vagy nem teljesen rögzített.

A beszédben szabály és szabadság van. A szabadság világa a kijelentések időtlenségében, örök jelenlétében fejeződik ki. Csak a – nemcsak térbeli-időbeli értelemben vett – jelenből lehet beszélni. Ha a beszéd kiszámítható, vagy véletlen jellege van, mint a múlt világának jelenségei, akkor nem igazi beszéd, hanem reakció vagy ismétlés. Nyilvánvalóan ritkán beszélünk igazán, még ritkábban, mint ahogy *valóban* gondolkodunk, vagyis *újat* gondolunk.

Mi a szó? Erre csak szavakkal lehet válaszolni. A kérdezőnek és a válaszolónak tudatfölötti módon már tudnia kell, hogy mi a szó, már biztosan kell tudnunk használni ahhoz, hogy egy ilyen kérdés fölmerülhessen és hogy megérthessük. De ennek a megfontolásnak az alapján azt is mondhatjuk: szó az, ami félreérthető. Mert a szó *nem kényszerít*, még arra sem, hogy megértsük; és meg *lehet* érteni, mert félre is lehet érteni, és a félreértést észre lehet venni és korrigálni lehet. A szó, szemben a törvényszerűségek dolgaival és folyamataival nem kényszerít. Lehetővé teszi, hogy *szabad kapcsolat* jöjjön létre más szóra képes lényekkel. Ahol kényszer gyakorlására használják a szót, ott visszaélnék vele; az ilyen esetekben sem a szó kényszerít, hanem az általa kiváltott emóciók.

Az emberi szó révén így egyrészt beköltözik a különben mechanikus, biológiai, pszichológiai kényszer alatt álló kauzális világba a szabadság, az abszolút, ok nélküli kezdés lehetősége és ugyanígy a kérdészés lehetősége, amit megelőz a csodálkozás, a nem értés észrevétele; másrészt, a szó magában hordja a nem mechanikus jellegű összefüggések lehetőségét is. A mechanikus összefüggések, az egyetlen összefüggés fajta, amit általában

* G. Kühlewind: *A beszélő ember – Az ember a nyelvi jelenség fényében* c. könyvéből

ismerünk, az ásványi világ lényegéhez tartoznak. Mivel a múlt-tudat csak mechanikus kauzalitást, mechanikus összefüggéseket képes gondolni, az élet és a lélek törvényszerűségeit is eszerint próbálja megérteni – és a szellem „törvényeit” ugyancsak.

A nem mechanikus összefüggések jellege olyan, hogy az elemek nem egymást határozzák meg, hanem egy fölérendelt, magasabb realitás teszi őket összességgé. Így van a beszédben, ahol a szavakat és mondatokat a meg nem jelenő értelem teszi sorrendbe, ragozza stb., vagy a zenében, ahol a dallam határozza meg a hangokat vagy esetleg egy darab egésze szabja meg a benne előforduló dallamokat, harmóniákat, fordulatokat stb. Tulajdonképpen minden emberi teremtés ilyen. Egy ház téglái vagy kövei, egy gép egyes mechanikus elemei, az építész vagy a mérnök ideájának megfelelően kapcsolódnak egymáshoz, akik arra *használják* a mechanikus összefüggéseket, hogy megvalósítsák azt, amit létre akarnak hozni. Így használja például a beszéd vagy a zene a hangok, hangzók vagy írásjelek létrehozásához szükséges „mechanikát”.

A szó jelensége új elemet hoz a világba. Az ásványiságot, ami különben *hat* – kényszerítő erővel befolyásol –, a kifejezés szolgálatában használja. A kifejezés szó-jellegű mivoltában szabadon hagy, mert csak a befogadó *értése* révén tud hatni. Hogy milyen hatást ér el, az a befogadótól is függ. Ahol különben szigorú kauzalitás uralkodik, a szónak köszönhetően megjelenik a kezdés lehetősége: minden igazi, emberi szó kezdés, mert nem szükségszerű. És minden akaratlagos beszéd hallgatás is kezdés, mert nem szükségszerű. A művészet vagy a morális élet teremtései nem *következnek* semmiből; megvannak a feltételeik, de nem következnek belőlük. Ami jellegzetesen emberi, az szó: amit az ember a kifejezés érdekében tesz. Ezzel arra használja a törvények világát, az ásványiságot, hogy kifejezzen valami szó-jellegűséget: írásjellé, a szó-jellegűség jelévé konfigurálja át.

A nyelvek változnak az idők során, és a változások annál rejtélyesebbek, minél inkább tudatában vagyunk annak, hogy a nyelv létezése az emberi individuumhoz kötődik, de egyszersmind, lényege szerint, individualitás fölötti is. Változnak a megjelenő jelek, a szavak és a szabályok, de értelmük is változik, részben a megjelenéstől függetlenül, és mindez tudatos megegyezés nélkül. Hogy a beszéd melyik része jár elől a változásban, a megjelenő vagy a rejtett, az a tudati fejlődés szakaszától függ, attól, hogy megelőzi-e a gondolkodás emancipációját tanítójától, a nyelvtől, vagy utána következik be.

A két rész viszonya változik, az azonosságból kiindulva egészen a teljes kettősséggig. Ezzel azonban megváltozik a szubjektum, a beszélő vagy a befogadó viszonya is a tartalomhoz, a jelek jelentéséhez. Így ma, a tartalmat objektívnek, a beszélőn kívülinek érezzük; a kint és a bent azonban egykor – mint ma is a gyerekénél – nem volt elválasztva. Így például a „Nap” – ma az asztrofizika tárgya – egykor lényeg, világaspektus, stílusjegy volt, egyszersmind „megismeréssé válása” – ahogy ma nevezzük – is, ami nemcsak az emberhez, hanem a Naphoz is hozzátartozott, mondjuk így: „a Nap és megismerése az ember által” vagy „a Nap az emberben” vagy „az ember a Napban”.

A nyelv rejtett részében bekövetkező változások a tudatfölöttiben játszódnak le. Ezek a változások döntő befolyással vannak a megjelenő nyelvre. A megjelenő jel nem statikus jelenség, akkor sem, ha írásban vagy hangfelvételen rögzítjük; csak látszólag, mert a legrögzített „szó” nem *szól*, hacsak nem az olvasó látásban vagy értő hallásban – egy aktus, ami elkerülte a strukturalista lingvisztika figyelmét. A szó, a beszéd csak illékony nyoma egy, az észleleti világban meg nem jelenő lényiségnek. Ha befagyasztjuk a nyomokat, akkor újra ugyanolyan folyékonnyá kell tennünk őket, amilyenek keletkezésükben voltak, újra életre kell keltenünk őket. A szó sorsa így folyamatos lélegzés rejtett élete és megjelenő, önmagában halott nyomai között.